

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Asszimiláció és cionizmus

az Új Út – Világvándor című folyóiratban¹

1931 és 1939 között jelent meg Budapesten Márkus Aladár szerkesztésében az Új Út címen indult, később Világvándor címmel megjelenő folyóirat. A lapot nemcsak Magyarországon és a Trianon után elszakított magyar nyelvű területeken, hanem Palesztinában² is terjesztették,³ magyarországi, határon túli, európai és palesztinai hírekről tudósította olvasóit. A folyóirattal eddig sem a magyar nyelvű sajtó története, sem a magyarországi zsidóság és a magyarországi cionizmus történetét tárgyaló munkák nem foglalkoztak.⁴

A folyóirat szerkesztője, Márkus Aladár

Márkus Aladár életrajzi adatairól lexikonforrások nincsenek, kivéve a Gulyás Pál cédulaanyagában⁵ található néhány támpontot. Az életrajz összeállítható a Márkusról szóló újságcikkekből, és a tőle vagy feleségétől származó elbeszélésekből.⁶

---

¹ Angolul megjelent: *Previously Unexplored Sources on the Holocaust in Hungary*, A Selection from Jewish Periodicals, 1930–1944, The International Institute for Holocaust Research, Yad Vashem, Jerusalem, 2007, 39–72.

² A dolgozatban követem a folyóirat terminológiáját, a korabeli magyarországi szóhasználatot. A személynevek következtelen írásmódját egységesítettem, a cikkcímekben a lap által használt írásmódot, az idézetekben és saját szövegemben a mai helyesírásnak megfelelő átírást használom.

³ A havonta megjelenő folyóirat szerkesztősége Budapesten működött, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában is terjesztették a lapot. 1935 januárjától a kiadóhivatal címe Arad és Bratislava, áprilistól Bukarest, Bratislava, 1937 novemberétől Haifa is. 1938 szeptemberében Oradea, Bratislava, Haifa. 1939. március–április–májusban a szerkesztőség Budapest, Haifa, júniusban Budapest, júliusban Budapest, Haifa. A folyóirat legteljesebb gyűjteménye Az Izraeli Nemzeti Könyvtárban (Jeruzsálem) található. Első szám 1931. január, utolsó szám 1939. július. Hiányzó számok: 1931. február, május; 1931. július–1932. február; 1938. december.

⁴ A folyóiratról lásd: Scheiber Sándor, *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1847–1992*, Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993. A Hungaria Judaica című Komoróczy Géza szerkesztésében megjelenő sorozat harmadik köteteként kiadott bibliográfiát a szerző hagyatékából Scheiberné Bernáth Livia és Barabás Györgyi rendezte sajtó alá, a kötet előszavát Komoróczy Géza írta.

⁵ Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái*, Márkus Aladár, kézirat, MTA Kézirattár.

Márkus Aladár 1879-ben született Siklóson.⁷ A családi legenda a bécsi 1848-as forradalom alatt árván maradt nagyapáról, Heller Jochann különös sorsáról tud, aki Baranyában uradalmi kovács és gépész lett, saját házat és földet vásárolt, és hosszú élete alatt mindvégig hithű zsidó maradt. A neves zsidó, Reich Icig hűgát vette feleségül.

Márkus Aladár

Lányuk, Heller Henrietta, Márkus anyja. Márkus apja, Lipót, az ortodox Hőgyészen született, vendéglőt, fűszerüzletet tartott, feleségével ellentétben – aki szigorúan ragaszkodott a tradíciókhoz, és zsidó szellemben nevelte a fiát – csak a nagyünnepeket tartotta. Márkus az otthon végzett elemi után a pécsi ciszterci gimnáziumban érettségizett. Visszaemlékezése szerint az érettségi banketten szegte meg először az otthoni szigorú étkezési szokásokat, és Pestre kerülve a nagyváros író- és művészvilága még távolabb sodorta a hagyományőrzéstől. A világháború előtti

katonáskodása idején már a szombat szentségét sem tartotta fontosnak. 1915 januárjában

bevonult, és az orosz frontra került. Egy anyjáért aggódó elérékenyült este a véletlen összehozta egy aggastyánnal, aki a közös ima után megjósolta, hogy *purimra* otthon lesz. A jóslat beteljesült, és Márkust ez a csoda vezette vissza az őszinte hithez.

Márkus életrajzának ezek a részben általa, részben felesége által elbeszélésformában megörökített epizódjai fontos háttérrel nyújtanak az író-szerkesztő lapjában tükröződő szemlélethez, hitvalláshoz, meggyőződéshez.

Pályakezdéséről annyit tudunk, hogy újságíróként működött, egy ideig a Fővárosi Zenede igazgatójaként számos ifjú tehetséget indított a hírnév felé, a zongorának is mestere volt, és nem egy melódiája szájról szájra járt országhatárokon túl is.⁸ Több operett szerzője, a *Cow-boy* címűt a Várszínház mutatta be (1923. január 26.), Blaha Lujza is játszott benne. A *Csörgőkégyót* Óbudán a Kisfaludy Színházban játszották (1930. július

---

⁶Márkus Aladár, *Szimchesz Purim!...*, Új Út, 1936. február, 24–27. és Világvándor, 1937. január–február, 25–28; Márkusné Beer Erzsébet, *A bécsi árva*, Világvándor, 1937. június, 29–31; mindkét írás ismét, Márkusné Beer Erzsébet, *Én és az uram*, Budapest [a szerző kiadása], 1940.

⁷ Szülővárosáról érzékeny hangú beszámolót közölt abból az alkalomból, hogy harminc év után először látogatott el Siklóra. Márkus Aladár, *Siklós, gróf Benyovszky Móric a magyar zsidóságról, Milyen az élet egy mintaszereű hitközségben, ahol nincsenek szegények*, Országos Egyetértés, 1928. január 5, 5.

⁸ *Zsidó művészek a humor mikroszkópja alatt*, Világvándor, 1939. május, 25–26.

4.). Márkus Szegeden is szeretne volna bemutatni, de erre nem került sor.⁹ Egy újsághír szerint két egyfelvonásos operettjének, az *Orosz idill*nek és a *Com-boynak* bemutatására, a sikeres budapesti színrevitel után, Székesfehérvárott is készültek.¹⁰ A pécsi Nemzeti Színház 1930-ban, Márkus írói működésének negyedszázados évfordulója alkalmából díszelőadáson mutatta be a *Csörgőkégyót*.¹¹ Márkus nemcsak operett-szerzőként jelentkezett, hanem 1925-ben kiadta a *Zsidó diák, családi naptár 5686* című kötetet is.

Márkus Aladár lapszerkesztő pályája az 1926 januárjától megjelenő Egyetértés című irodalmi, társadalmi, közgazdasági és hitéleti képes havi folyóirattal kezdődött.¹² A júniusi számtól Ujvári Péter¹³ főszerkesztővel együtt adta ki a lapot Országos Egyetértés címen. Az augusztusi számot ismét csak Márkus jegyezte, és a címlapkép helyén tájékoztatta az olvasót arról, hogy a magyar zsidóság pártoktól független lapja szeptembertől a tárgyilagos kritika őszinte, igaz hangján hetente fog megjelenni. Az 1926. szeptember 7-i újjévi számon az Országos Egyetértés címlapját új, rajzos fejléc díszítette: hétkarú *menórával* kezében angyal repül a világtérkép előtt, másik kezében nyitott könyv (Biblia?), fölötte tekercsre írva az Egyetértés szó, a tekercsről lógó pecséten pedig héberül olvasható a Zsoltár-idézet: „Lám, nem alszik, nem pihen, aki őrséget áll Izrael felett.”¹⁴ A lapnak nem csak külső formája, szerkesztősége és a szerkesztőség címe is megváltozott, főszerkesztő Pintér Miksa, főmunkatárs Ujvári Péter, felelős szerkesztő Márkus Aladár. Ezentúl nem olvasható a fejlécen a korábbi hónapok tájékoztatója: a lap Jugoszláviában is előfizethető. December 1-től a lap a magyar zsidóság független politikai hetilapjaként jelent meg, egy héttel később pedig a fejléc is egyszerűsödött, az Egyetértés szó T betűjébe applikálták a héber idézetet és a *menórát*, melynek lángjai hirdették: Országos. Az 1927. május 26-i szám fejléce még puritánabb, a szeptember 1-i számon már csak Pintér Miksa főszerkesztő és Márkus Aladár felelős szerkesztő neve olvasható, Ujvári Péter lemondott főmunkatársi közreműködéséről. Márkus neve az 1928. május 10-i számon olvasható utoljára, május 17-től a lapot Pintér Miksa szerkesztette.

---

⁹ Gajdó Tamás szíves közlései.

¹⁰ *Hírek*, Országos Egyetértés, 1927. február 17, 13. A bemutatót március első napjaira tervezték.

¹¹ Lásd Márkusné Beer Erzsébet, *i.m.*, *Előszó* [lapszám nélkül].

¹² Felelős szerkesztőként jegyezte a lapot. A címlap – fejléc és címlapkép – emlékeztet a későbbi Új Út – Világvándor tipográfiájára, ahogy a folyóirat szerkesztési elvei és tartalma is mintha Márkus későbbi vállalkozásának első kísérlete volna.

¹³ Ujvári Péter (1869–1931) író, újságíró, zsidó lapok állandó munkatársa, magyarországi és felvidéki zsidó újságok kiadója és szerkesztője.

¹⁴ Zsoltárok, 121 (120),4.

Márkus további életrajzi adatait, a Pintér–Márkus szerkesztői kapcsolat alakulását, és Márkus kilépését az Országos Egyetértés szerkesztőségéből néhány a lapban megjelent hír segítségével nagy vonalakban követhetjük.

Márkus Aladár 1927. május 19-én, *lag baómer*¹⁵ előestéjén tartotta esküvőjét Beer Erzsébettel¹⁶ a Kazinczy utcai ortodox templomban. A délutáni és esti imádságra már zsúfolásig megtelt a templom, majd a csillagos ég alatt, a zsinagóga udvarán, barátok és tisztelők serege jelenlétében Steif Jonatán rabbi és Hartmann kántor végezte az esküvői szertartást az ősi tradíciók szerint. Az ifjú pár a díszteremben fogadta a jókívánságokat, a hitközség kiválóságai, az irodalmi és társadalmi élet kiemelkedő tagjai személyesen vagy levélben gratuláltak.¹⁷

Márkus szerkesztői-újságírói munkája mellett fordítóként is működött, Herzl *Alt-Neuland* című művét fordította magyarra. Az erről szóló hír az Országos Egyetértésben jelent meg, Márkus fordítóként nyilatkozott az *Alt-Neuland* első magyar fordításáról és egy újabb fordítás szükségességéről. A cikk szerint nemcsak a mű új magyar tolmácsolására, hanem annak átdolgozására is vállalkozott. Tisztelettel nyilatkozott az első fordítóról, akinek munkája nem avult el, de az eltelt évek eseményei miatt „az eredeti német munkát kell imitt-amott átsimítani, világosabbá tenni, és sok helyen terjengősségét rövidebbre fogni, mert a háború utáni zsidó psziché nem tudja befogadni mindazt, ami a könyv eredeti megjelenésekor még újszerűen és érdekesen hatott. Ma már a valóságok elsekélyesítik sok helyütt az elképzeléseket, és ha úgy is nyúlok a könyvhöz, hogy némely helyen az operatőr szerepét veszem át, az nem vandál pusztító kéz, hanem az a törekvés, hogy ami a mi számunkra még szép lehet ebben a munkában, lecsiszoltan és élvezhetően kerüljön az olvasó elé.” Az „operatőr”-munka védelmében Márkus nyomatékosan hangsúlyozta, Herzl zsenijének emlékét híven őrzi, és megemlítette, hogy személyesen is hallotta az új kor „nagyhitű” prófétáját beszélni. Herzl, Nordau, Zangwill reményei időközben valóra váltak, a fordító nem a cionizmus megalapítóját kívánta bemutatni,

---

¹⁵ A *peszah* és *savnot* közti negyvenkilenc nap, az *ómer* számlálás időszakának közepe. Esküvők megtartásához választott kedvelt nap.

¹⁶ Beer Erzsébet (apja Kálmán, anyja Grossmann Rózsi), 1900-ban született Marosvásárhelyen. Lásd Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái*, II. k., 1940. Nevét éveken keresztül felelős szerkesztő vagy kiadóként tüntette föl az Új Út – Világvándor kolofonja.

¹⁷ *Hírek, Több ezer főnyi közönség vett részt Márkus Aladárnak, az Egyetértés szerkesztőjének esküvőjén*, Országos Egyetértés, 1927. május 26, 13. A beszámoló név szerint felsorolja az ünnepségen megjelenteket és azokat is, akik levélben küldték el jókívánságaikat. – A Márkus–Beer házaspárnak (lásd írásaikat) egy fia született.

hanem „legszebb alkotásában a legnagyobb zsidó álmodozót”, azzal a boldog tudattal, hogy amiről a könyv beszél, ma már „nem mese”.¹⁸

Az Országos Egyetértésnek ugyanez a száma ajándékkötetként hirdette a lap előfizetőinek Márkus fordítását. Ezzel a kötetel kívánták megindítani a világirodalom zsidó alkotásainak magyarra átültetett sorozatát. A cikk szerint Márkus a megvalósult, elért eredmények szerint formálta át Herzl csodálatos utópiáját úgy, hogy „Herzl nagy koncepciójának egyetlen gondolata sem veszett el”.¹⁹

Alig fél évvel később az Országos Egyetértés az *Ősújországnak* megjelenéséről e közleményekkel ellentétes híreket közölt. A lap szerkesztőségének nyilatkozata határozott hangvételű rövid hírben tudatta olvasóival, hogy Herzl könyvének fordítása Márkus Aladár felelős szerkesztő „*magánvállalkozása*”, a lap szerkesztőségének és főszerkesztőjének, Pintér Miksának „semmi néven nevezendő kapcsolata sincs” az *Ősújországnak* terjesztésével.²⁰ A hír a Pintér–Márkus munkatársi kapcsolat kedvezőtlen alakulását jelzi. A lap május 18-án sajnálattal értesítette olvasóit arról, hogy Márkus, a lap alapítója és felelős szerkesztője megvált az újságtól. Elismerő sorokat olvashatunk Márkus önzetlen munkabírásáról, a zsidóság érdekében és javára végzett újságírói tevékenységéről, majd a szerkesztőségben bekövetkezett személyi változást Márkus „az irodalom körébe tartozó” elfoglaltságával magyarázták, és hozzátették, mihelyt ez az elfoglaltság engedi, Márkus ismét a magyar zsidóság szolgálatába állítja munkásságát.²¹

1929 novemberében Pintér és Márkus már sajtóperben hadakozott. Szó sem esett Márkus elismeréséről, ellenkezőleg, nyomdafestéket nehezen tűrő indulatos kitörések jelezték a feszültséget. Az Országos Egyetértésben megjelent cikkből az derül ki, hogy Márkus indított sajtópert a lap ellen egy rövid közlemény miatt. Az újság szerkesztősége arról értesült, hogy egy általuk igen jól ismert, jelenleg könyvházalással foglalkozó „egyén” (Márkust nem nevezték meg) „galád merényletre” készül, azt híreszteli, hogy az

---

¹⁸ Márkus Aladár, *Márkus Aladár lefordította az Alt-Neulandot, A fordító nyilatkozata a második magyar kiadásához*, Országos Egyetértés, 1927. szeptember 1, 5. Herzl könyve 1902-ben jelent meg, magyarra először Kohn [Komoly] Ottó (1892–1945) fordította *Ősi föld – új ország* címen (1916), Márkus Aladár fordítása, *Ősújországnak*, először 1929-ben jelent meg. 1937-ben a Világvándor, abból az alkalomból, hogy Herzl negyven éve Bázelen kijelölte a zsidó nép felszabadulásához vezető utat, megjelentette az *Ősújországnak* népszerű kiadását, *1897–1937 Herzl: „Ősújországnak” (Altneuland) c. regényének népszerű kiadásához*, Világvándor, 1937. október, 13. A hatodik kiadás, Világvándor szerkesztősége, 1938. Lásd a Világvándor hirdetése: „Most jelent meg Herzl Tivadar *Ősújországnak*, Altneuland VI. népies kiadása.” Világvándor, 1938. július–augusztus, 20. Az 1938-as kötet faksimile kiadása Borsányi Ferenc előszavával, Budapest, Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1993.

¹⁹ *Újévi ajándékul az Országos Egyetértés minden előfizetőjének egy gyönyörű zsidó regényt adunk*, Országos Egyetértés, 1927. szeptember 1, 7. A hír a szerkesztőség aláírásával jelent meg.

²⁰ *Hírek, Ős-újországnak*, Országos Egyetértés, 1928. február 16, 11.

²¹ *Hírek, Márkus Aladár megvált az Országos Egyetértéstől*, Országos Egyetértés, 1928. május 17, 7.

Országos Egyetértés hamarosan megszűnik. A lap cáfolta a hazug hírt, és hozzátette: „Ami pedig azt az általunk nagyon is jól ismert könyvházaló egyént illeti, jól tudjuk, hogy őt lapunk ellen csak alacsony bosszúvágy vezeti, de figyelmeztetjük, hogy ha abba nem hagyja, úgy őt hamarosan ártalmatlanná fogjuk tenni.” Az Országos Egyetértés csak akkor tért ki az eset részleteire – többek között arra, hogy más lapok, köztük az Egyenlőség²² is, a tárgyalás befejezése előtt kárörvendő hangon írt az esetről –, amikor a tárgyalás már lezárult, és a bírói ítélet fölmentette az újság főszerkesztőjét. A tárgyalások nem zajlottak zavartalanul, egyik fél sem dicsekedhetett kulturált viselkedéssel. Tanúk igazolták, hogy Márkus valóban az Országos Egyetértés megszűntét híresztelte. Kiderült, hogy Márkus nem könyvekkel házalt, hanem saját fordítását, az *Ősíjországot* terjesztette vidéken. A tárgyaláson az is elhangzott, hogy Herzl könyvét Ujvári Péter és Raab Andor fordította, csupán Márkus nevével került forgalomba; hogy Márkus lehet zeneszerző, hirdetési ügynök, de újságíró nem, mert még akkor sem írt semmit, amikor az Egyetértés névleges felelős szerkesztője volt. Az Országos Egyetértés és főszerkesztője, Pintér Miksa fényes győzelmet ünnepelt az ügyről beszámoló cikkel, a személyeskedéssel azonban nem hagyott föl: „nem ez az egyetlen bírói ítélet, mely kimondja Márkus Aladáról, hogy rágalmozó és hazudozó” – írták.²³

A Pintér–Márkus-ellenségeskedés ezzel nem ért véget. Az Országos Egyetértés 1934-ben jubileumi számban ünnepelte tízéves fennállását. Az ünnepi eseményt és számot beharangozó szerkesztőségi cikk a lap alapításától kezdve tekintette át az újság történetét. „A harminchárom naponként megjelenő szerény kis orgánium, melyet Partos Nándor és Márkus Aladár hívtak életre, sem sajtóengedéllyel nem rendelkezett, sem annyi anyagi kitarással sem bírt, hogy a gyűlölet tengerében megfelelő erővel tudott volna a magyar zsidóság védelmére kelni, noha olyan kitűnő tollú főmunkatársa volt, mint néhai Ujvári Péter, a legnagyobb magyar zsidó írók egyike. A lap alapítóinak kérelmére lépett be társtulajdonosi és főszerkesztői minőségben az Egyetértés fennállásának második évfolyamában Pintér Miksa, és ettől kezdve a lap kívülről és belülről teljesen megváltozott.” Miniszterelnökségi engedéllyel rendelkező bátor, harcos politikai hetilap lett, a napi politikai események mellett a magyar zsidóság kulturális és irodalmi életének

---

²² Az 1882 és 1938 között megjelenő hetilap.

²³ Pintér Miksa, „Botrány”, Országos Egyetértés, 1929. november 1, 17; *Márkus Aladáról bebizonyosodott, hogy ő terjesztette az Egyetértés megszűnéséről szóló hazug híreket, A bíróság felmentette főszerkesztőnket az ellene indított rágalmozási perben*, Országos Egyetértés, 1929. november 22, 3–4.

legkiválóbb képviselőit gyűjtötte maga köré. 1928-tól Pintér Miksa teljesen átvette a lapot, új irányt és formát adva az orgánumnak.²⁴

Az Új Útban Márkus (aláírás nélküli cikkben) nyomban válaszolt a jubileumot ünneplő Országos Egyetértésnek. A hetilap jelenlegi tulajdonosa, kétes múltjához híven jubileumot rendez – írta –, az ünnepi szám vezető cikkében a főszerkesztő „(aki orosz cári kém volt, és magyarul nem beszél)”, lexikális stílusban „*íratta*” meg a lap alapításának és tízéves fennállásának történetét. Márkus emlékeztetett arra, hogy a szerkesztésében induló lap első száma 1926. január 1-én jelent meg, tehát az újság még csak nyolcéves. Valótlan állítás, hogy az induló Egyetértés nem rendelkezett miniszterelnöki engedéllyel. Igaz, hogy Pintér társtulajdonosként lépett a lapba, de a jubileum alkalmából elhallgatják, miért folytatta végül Pintér egyedül a lap kiadását. „Pedig ez az Országos Egyetértés történetének legpikánsabb része.” Pintér kormányfőtanácsosnak adta ki magát, gróf Bethlen István miniszterelnökhöz fűződő intim barátságára hivatkozott, így vette rá Márkust, hogy főszerkesztőként jegyezhesse a lapot. Néhány hónap múlva dr. Dési Géza országgyűlési képviselő és kormányfőtanácsos leleplezte a szélhámos ál-kormányfőtanácsos Pintér, aki elsikkasztott egy vidéki hitközségtől fölvelt ötszáz ezer koronás laptámogatási összeget. Amikor Márkust figyelmeztették, szüntesse meg Pintérral a társas viszonyt, föláldozta tízezer pengős befektetését, és minden ellenszolgáltatás nélkül megvált a laptól.²⁵

Márkus Aladár 1931. január 1-jén megindította, és 1939 júliusáig szerkesztette az Új Út (később Világvándor) című folyóiratot. Cikkek, versek, fordítások, novellák, drámák jelzik, hogy nem csak szerkesztőként, újság- és szépíróként is jegyezte a folyóiratot. Felesége, Márkusné Beer Erzsébet a szerkesztésben is társa, számtalan írást közölt a lapban. Kettejük utolsó irodalmi jelentkezése Márkusné Beer Erzsébet kis kötete,²⁶ melyben saját és férje írásait gyűjtötte egybe Márkus harmincöt éves írói működése tiszteletére. A saját kiadásában megjelenő gyűjtemény végén Márkus Aladár háromszáz oldal terjedelmű, rövidesen megjelenő könyvét ismertette. A *Ki és mi az oka a magyarországi zsidóság tragédiájának?...* című munka a magyarországi zsidóság utóbbi húsz évének objektív története, „*leplezetlenül mutatja be a zsidóság minden egyedét, aki részt vállalt a történelem kialakításában, és minden intézményt, mely a zsidóság bástyáját*

---

²⁴ *Tíz év...*, Országos Egyetértés, Jubileumi szám, 1934. március 29, 3.

²⁵ *Az Országos Egyetértés 10 éves jubileuma: – vakmerő hamisítás*, Új Út, 1934. április, 11.

²⁶ Márkusné Beer Erzsébet, *i.m.*

Márkusné Beer Erzsébet

jelentette. Ez a rendkívül érdekes munka még rámutat arra az útra, sőt *egyetlen kiútra*, amelyen haladva még *megelőzhetné a magyarországi zsidóság végleges összeomlását.*²⁷

Márkus Aladár terjedelmes munkájának megjelenéséről nincsenek adatok. Róla és feleségéről ez az 1940-ből származó kiadvány az utolsó hír.

További pályájuk, sorsuk ismeretlen.²⁸

A folyóira története

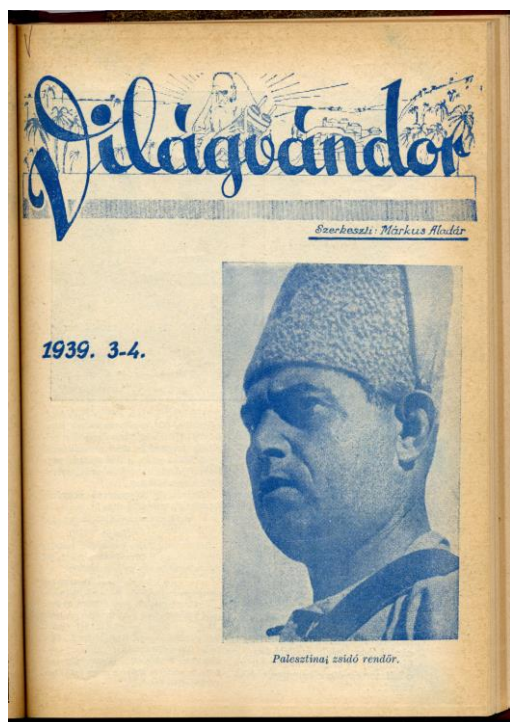
Márkus Aladárnak a hiányos adatok miatt csak vázlatosan fölrajzolt pályafutása is mutatja, hogy újságíró- és szerkesztőként számtalan alkalommal került viták, harcok, ma már nehezen átlátható vádaskodó személyeskedések keresztüzébe. Igazságot szolgáltatni bármelyik félnek nem az utókor feladata. A Márkus szerkesztésében megjelenő folyóiratoknak csak egyik érdekessége a lapjával párhuzamosan működő zsidó sajtóorgánumokkal és szerkesztőivel folytatott szinte szakadatlan, heves nézeteltérés. A nézetkülönbség dokumentumértékű. Jelzi a szervezetenként változó és egymással felelő léghörét; a két világháború közti években, a fenyegetettség növekedésével sem csituló viharait. Az ortodox és neológ, az asszimilált és cionista beállítottságú csoportok, a képviselőikben megjelenő lapok szüntelenül a másik félt tették felelőssé a zsidóság egyre nehezedő sorsáért. Márkus folyóirata sem kivétel. Ellenkezőleg. Szakadatlanul ostromolta nemcsak a pesti neológ hitközség és szócsöve, az Egyenlőség²⁹ asszimilálódásra biztató politikáját, cionistaellenes szemléletét, hanem a hetilappal számtalanszor nyílt vitát folytató cionista sajtót is a hivatalos zsidó szervezetekkel fenntartott kapcsolat miatt.³⁰

²⁷ Márkusné Beer Erzsébet, *i.m.*, 143.

²⁸ Márkus Aladár (1879–1962) és felesége, Beer Erzsébet (1900–1974) a Kozma utcai temetőben nyugszik. Lásd <http://www.oroklet.hu/>

²⁹ A lapot és szerkesztőjét, Szabolcsi Lajost (1889–1943) Márkus minden adandó alkalommal kíméletlenül támadta.

³⁰ A Zsidó Szemlélet (1907–1938) és szerkesztőjét, Schönfeld Józsefet (1884–1935), a Múlt és Jövőt (1911–1944) és szerkesztőjét, Patai Józsefet (1882–1953). Márkus ugyanakkor többször

és fordítva, hírt adjon a határon túli zsidó közösségi életről a magyarországi zsidóságnak. A fasiszta ideológia terjedése és a nyomában kialakuló európai politikai élet eseményei ugyanúgy a lap érdeklődési körébe tartoztak, mint Anglia Palesztina-politikája, a Palesztinába kivándorló csoportok további sorsa, a *haluc*mozgalom, a cionista kongresszusok eseményei, a cionista szervezetek működése, megmozdulásai és mindennek magyarországi fogadtatása. Márkus lapja mindvégig a zsidó hagyományt (és gyakorlását) felszínesen értelmező asszimiláció meggyőződéses ellensége,³² a Zsidó Állam megteremtésének híve, az újjáépítendő Zsidó Otthon elkötelezett támogatója.

A harmincas évek politikai eseményeiről szóló rendszeres és részletes beszámolók mellett Márkus folyóirata folyamatosan közölt cikkeket az egyetemes és magyarországi zsidó történelemről, a zsidó múlt és jelen kiemelkedő alakjairól, a zsidó hagyomány értelmezéséről, magyarázatáról. A lap szépirodalmi anyagának jelentős része zsidó témákat dolgozott föl. Történelmi epizódok vagy a szerzők személyes élményanyaga gyakran szólalt meg ezekben az írásokban. Az újságírók, riporterek, kritikusok, írók nagy része ma már ismeretlen, nevük feledésbe merült, de cikkeik a korabeli napi aktualitások legapróbb részleteiben is jól tájékozódó szerzőkről vallanak, jól ismerték a korszak zsidó

---

elismeréssel szolt mindkét szerkesztőről. A nem zsidó lapoknál működő zsidó újságírókat is bírálta Márkus folyóirata.

³¹ Zeev Vlagyimir Zsobotinszkij (Vladimir Jabotinsky 1880–1940).

³² „Egészséges, öntudatos, modern zsidóságot szeretnék, amely esztétikailag is megfelelő formába öltöztetett hagyományos, szertartásos, vallásos zsidó életet éljen.” *Asszimilálódhat-e a zsidóság?* Új Út, 1935. április, 8–9.

életének kulcsfiguráit, az intézmények, szervezetek tagjait és tevékenységüket. A zsidó múlt történelmi és kulturális eseményeit, a magyarországi irodalom és kultúra zsidó vonatkozásait ugyanolyan biztonsággal kezelték, mint a zsidó vallás és hagyomány bármely kérdését. A lap állandó munkatársai közül kiemelkedik G. Gerő László ügyvéd, fordító, a zsidó irodalom bűvára;³³ Weisz Arnold³⁴ cikkei a zsidó hagyomány, történelem, kultúra emlékeit tanító szándékkal elevenítették föl; Kiss Arnold,³⁵ a tudós budai főrabbi személyes hangú cikkeit, elbeszéléseit rendszeresen közölte a lap.

Chaim Gadol

Az európai és palesztinai politikai eseményekről, napi aktualitásokról szóló beszámolók a folyóirat külföldi tudósítóitól érkeztek, jelezve, hogy Márkus kiterjedt ismeretségi kört alakított ki, és igen jó újságíró-szervező képességgel állandó, megbízható tudósítógárdát foglalkoztatott az európai városokban és Palesztinában is. Berkovits Zoltán, a lap svájci tudósítója, a genfi ortodox hitközség főkántora, népszövetségi újságíró, fordító.³⁶ Berend Pál európai politikai hírekről számolt be. Márkus folyóiratát romániai és felvidéki újságírók is tudósították, legtöbbször aláírás nélkül

megjelent hírekkel. Palesztinában a lap több tudósítója is működött, Schiller György³⁷ és Johanann Zachavy (Jochanan Zahawy) Tel-Avivban,³⁸ M. I. Shallomy Jeruzsálemben, és

³³ Dr. G. Gerő László (1905–?) jogász, finn-ugor nyelvészettel, klasszika-filológiával, zsidó kultúrával foglalkozott, 1936-ban ügyvédi irodát nyitott, korábban a Magyar Cionista Szövetség főtákará. A Budapesti Hírlap, a Napkelet, az Érdekes Újság, a Neues Pester Journal, a Múlt és Jövő és más magyarországi és erdélyi lapok közölték cikkeit, tanulmányait, elbeszéléseit. Eredeti művei és fordításai (többek között Herzl írásai is) a harmincas években jelentek meg, csaknem valamennyi a Herzl könyvtárban (Gulyás a sorozat nyolc kötetéről tud), melynek valószínűleg Gerő volt a gazdája. Lásd Új Út, 1935. augusztus–szeptember, 19 (arcképe is); Világvándor, 1936. október, 18; Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái*, X. kötet, 1992.

³⁴ Dr. Weisz Arnold (?–?), születés, nőgyógyász, író. A folyóirat zsidó tudománnyal foglalkozó cikkeinek szerzője és szerkesztője. Lásd Új Út, 1935. július, 31; augusztus–szeptember, 8 és 17 (arcképe).

³⁵ Kiss Arnold (1869–1940) a budai hitközség főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet tanára, író, költő, fordító.

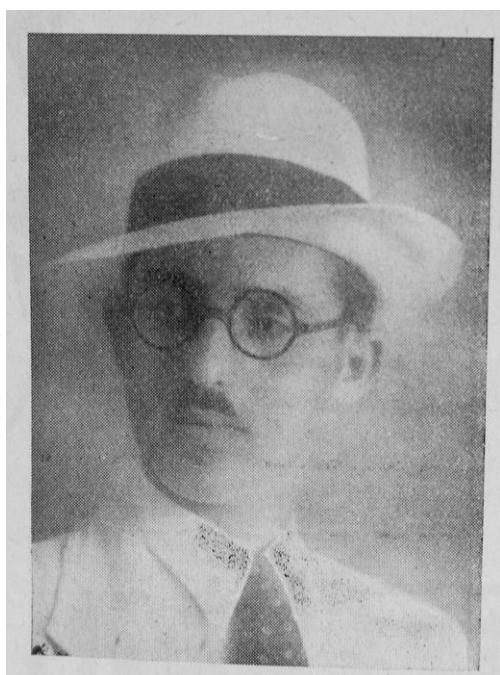
³⁶ Lásd Új Út, 1935. augusztus–szeptember, 13 (arcképe is).

³⁷ Lásd Világvándor, 1936. szeptember, 2 (arcképe is). Jakobovits Magdával kötött házasságot Tel-Avivban, lásd Világvándor, 1937. augusztus–szeptember, 18.

³⁸ Eljegyzéséhez gratulálnak, lásd Világvándor, 1939. február, 2.

Chaim Gadol Haifában, aki nem csak tudósítóként jelentkezett a lapban, a kolofonban a haifai kiadóvállalat mellett is olvassuk nevét és címét.³⁹ Számtalan cikk szerzője a folyóirat szerkesztője, Márkus Aladár, újságíróársaihoz hasonlóan csak ritkán írta alá cikkeit. A cikkek legtöbbször név nélkül jelentek meg vagy változó betűjelek utaltak az írások szerzőinek kilétére.

Márkus folyóirata illusztrált lap (a szimbolikus kék-fehér színnyomást, úgy látszik, anyagi vagy nyomdatechnikai okok miatt, nem tartották következetesen), az egyes számok képanyaga kiegészítette és hangsúlyozta a cikkek tartalmát. A folyóirat évfolyamaiban a palesztinai képek domináltak. Sokszor a cikkektől függetlenül önálló

Schiller György

egységet képeztek, a képaláírásokkal együtt önálló vizuális beszámolót nyújtottak az aktuális eseményekről, elsősorban az országépítésről.

Márkus folyóirata 1936 áprilisában jelent meg utoljára Új Út címen,⁴⁰ a következő két hónapban nem jelent meg, 1936 júliusában Világvándor címmel jelentkezett ismét.⁴¹ A kényszerű hallgatásról és a lap címváltozásáról a szerkesztő és munkatársai tájékoztatták az olvasókat. Márkus Aladár részletesen beszámolt arról, hogy Szlovenszkóban, ahol az ottani kiadóhivatal munkáját ellenőrizte, érte a váratlan hír, a lap áprilisi száma nem jutott el az

előfizetőkhez. Kiderült, hogy egy 1936. április 24-én kelt rendeletben „A magyar kir. kereskedelemügyi és közlekedésügyi miniszter az 'Új Út' című *külföldi* sajtóterméktől a postai szállítás jogát megvonta.” A hatodik éve Budapesten megjelenő lap külföldinek nyilvánítása vagy a határon túli terjesztés miatti tévedés, vagy egyéb, ismeretlen oka

³⁹ „Lapunk minden törekvése oda irányul, hogy minél több és főleg *közvetlen ereci* hírt szolgáltatson olvasótáborának. Örömmel közöljük, hogy Schiller György és Jochanan Zahawy tel-avivi, és M. I. Shallomy jeruzsálemi tudósítónkhoz most Chaim Gadol (Haifa) csatlakozott, aki elvállalta e rovat [*Rövid hírek Erecből*] *állandó* vezetését.” Lásd Világvándor, 1937. október, 2 (Chaim Gadol arcképe is).

⁴⁰ A lap alcíme 1931. januártól Zsidó kritikai és irodalmi szemle, 1933. januártól Irodalmi és kritikai szemle.

⁴¹ A Világvándornak nincs alcíme, és a fejlécen, az Új Út címlapjától eltérően, a lap címe mögött rajz látható: középen fejét *talittal* beborító zsidó Tórárt tart, körülötte fénysugarak, két oldalán pálmafák és valószínűleg Jeruzsálem imitált rajza. A Világvándor júliusi számának tartalma és képanyaga, más tördelésben, részben megismétli az Új Út áprilisi számát.

lehetett a hivatal döntésének.⁴² Akárhogy volt, Márkus csaknem két hónappal a kellemetlen hír vétele után, június 20-án értesült a sajtóügyészség belügyminisztériumnak szóló hivatalos közléséről: tévesen tiltották le a lapot, a magyar sajtótermékeknek elismert orgánum ismét megjelenhet, és a posta továbbíthatja.⁴³

Márkus kártérítési pert indított a kincstár ellen. A per hosszan elhúzódott, az érdekfeszítőbb fordulatokról a folyóirat beszámolt, valószínűleg nemcsak azért, mert tudósításuk szerint a napi sajtót is élénken foglalkoztatta az elnémított lap esete, hanem azért is, hogy a szerkesztőt és a lapot ért sérelem ügyét egy ideig még ébren tartsák az olvasók körében, és a végül sikerrel záruló pereskedés fölött érzett örömet velük megoszthassák.⁴⁴

„A három hónapig tartó, most már *hivatalosan* is megállapított *téves kitiltás* következtében az *Új Út* – sajnos – *elvérezett. És így elnémult az egyetlen független, gerinces és öntudatos magyar zsidó lap!*” – írta Márkus az előzőleg idézett (*Elnémult az Új Út* című) cikkben, melyben az újrakezdésről is beszámolt. Az új címmel megindított lap programja változatlan, továbbra is az eddigi lelkesedéssel az egyetemes zsidóság érdekét kívánja szolgálni.

Az idézetben Márkus által kiemelt mondatra érdemes fölfigyelni. Ezek a kifejezések: *egyetlen, független, gerinces, öntudatos* újabbakkal is bővültek az évek során, az *Új Út* – Világvándor egyedi helyét kívánták folytonosan hangsúlyozni a magyar nyelvű zsidó sajtóorgánumok között.⁴⁵

Ebben a dolgozatban az *Új Út* – Világvándor színes tematikájából a Palesztinával foglalkozó írásokat emelem ki. Nem foglalkozom a kérdés politikai vonatkozásával – Anglia Palesztina-politikája, a cionista mozgalom aktuális eseményei, a palesztinai politikai fejlemények-fordulatok –, hanem abból a szempontból vizsgálom a lapban megjelent híreket, cikkeket és a közölt képanyagot, hogyan próbálta a szerkesztő a fasiszta ideológia és az antiszemita légkör térhódítása idején a Palesztinában folyó

---

⁴² Egyetlen későbbi utalás van a Világvándorban az *Új Út* elnémulásának okára: a lap elődje, az *Új Út* túlságos szókimondása miatt hónapokra elnémult, attól kezdve óvatosabban kezelték a tollat. Lásd *A tizedik év élébe*, Világvándor, 1939. január, 2, a szerkesztőség aláírásával.

⁴³ Lásd *Világvándor*, Világvándor, 1936. július, 2, az elnémult *Új Út* munkatársai aláírással; Márkus Aladár, *Elnémult az Új Út*, Világvándor, július, 3–4.

⁴⁴ Lásd *Lapzártakor*, Világvándor, 1936. október, 2; *M. t. olvasóinkhoz*, Világvándor, 1937. január-február, 10, a kiadóhivatal aláírásával és április, 2; július, 4.

⁴⁵ A Világvándor utolsó száma 1939. július. Ebben azt ígéri a szerkesztő, hogy a következő, újévi ünnepi szám kétszeres terjedelemben jelenik majd meg, lásd 1939. július, 23. Sem ezt, sem további számokat nem találtam. Scheiber bibliográfiája szerint is csak hét szám jelent meg 1939-ben.

építőmunkát alternatívaként állítani a túlnyomó többségben asszimilált magyar anyanyelvű zsidó közösség elé.

Az apró hírek különösen érdekesek, ezekből a mozaikokból összeállítható a szervezetek és hitközségek közti háborúskodás és a politikai hullámok közepette a lap egyedi, függetlenséget hirdető, cionizmusért és hagyományőrzésért küzdő szemszögéből a korszak zsidó tájékozódása, a hazai, határon túli, palesztinai hírek magyarországi visszhangja. A hosszabb cikkek mellett az apró hírek rövid, frappáns, sokszor gúnyra kihegyezett keserű humora is hitelesen szolgálta a lap szemléletét.⁴⁶

Cionizmusértelmezés és asszimilációellenesség

Márkus lapjának cionizmusértelmezése szorosan összefonódott a folyóirat asszimilációellenes szemléletével. Az asszimiláció elleni kirohanások azoknak szóltak, akik ugyan vezető szerepet töltöttek be a hitközségben vagy zsidó szervezetekben, mégsem tartották maguk számára kötelezőnek a törvényeket és szokásokat. Magánemberként legtöbbször a kóserság mellőzése és a héber nyelvtudás hiánya, vezetőként pedig a zsidó közösségben terjesztett, a közeledő veszély iránti érzéketlenséget növelő, asszimilálódást támogató szellem miatt bírálták őket. Márkus és munkatársai aktívan gyakorolták a vallást, a héber nyelvismeret számukra természetes, otthonosan mozogtak a zsidó történelemben éppúgy, mint a korabeli mozgalmak eseményeiben, harcos cionisták, bár a folyóirat cikkeiből nem derül ki, hogy a lap budapesti munkatársai közül bárki látogatást tett volna Palesztinában. A cionizmus időszerű feladata szerintük kettős: a Palesztina-munka mellett a cionista mozgalom kötelessége a szétszórásban maradt zsidóság sorsáról is gondoskodni.

Ezt a szemléletet tükrözte többek között Berend Pál cikke,⁴⁷ amely a Lucernben megtartandó cionista világkongresszus előzeteseként jelent meg, és egyértelműen megfogalmazta, hogyan értelmezte Márkus lapja a cionizmust 1935-ben. A zsidó nemzeti otthon eszméje ma már valóság – olvassuk a cikkben –, de mindaddig, amíg Palesztina alkalmassá válik néhány millió zsidó befogadására, meg kell tartani, és tovább kell

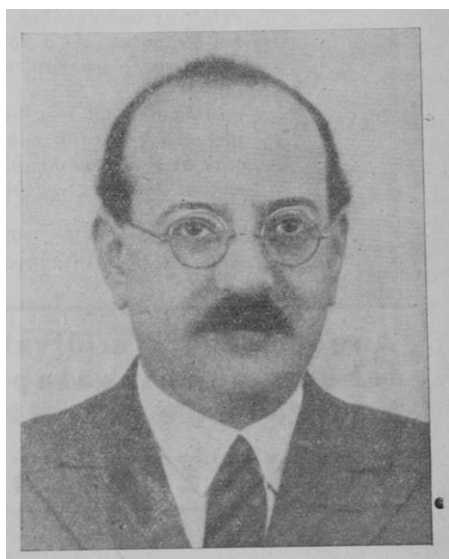
---

⁴⁶ Példaként említek egy kishírt: New Yorkban az egyik mozitulajdonos túlnyomórészt zsidó közönségére való tekintettel héberre szinkronizálta a filmeket. Az egyik Világhíradóban Hitler egy szoborleplezésen beszélt – héberül. A német követ jegyzékben tiltakozott a kormányzóságnál, követelte, hogy vegyék ki a híradórészletet műsorból. „A tiltakozó jegyzéknek híre futótűzként terjedt el, és most már a nem zsidó színházlátogatók is valósággal ostrom alatt tartották a jegypénztárt, mert mindenki hallani akarta Hitlert, hogy milyen szépen és folyékonyan beszél héberül...” Világándor, 1936. augusztus, 2.

⁴⁷ Berend Pál, *Új feladatok a cionista kongresszus számára*, Új Út, 1935. július, 3–5.

erősíteni a zsidóság európai és amerikai pozícióit. A cionizmus Palesztinától függetlenül a „magunkra ébredést” kell hogy jelentse, a mozgalomnak két, egymást kiegészítő feladata a Palesztina-építés, és a szellemi egység megteremtése tizennégy millió zsidó számára, akik nincsenek, és a következő ötven évben nem is lesznek Palesztinában.

Berend Pál egy másik cikke, amelyben a cionizmus szellemében nevelkedett modern zsidó típust köszönti a korábbi korszakok befogadó kultúrákban fölolvadó típusával szemben, hasonló gondolatot fejt ki: a cionizmus földrajzi megoldása, a Szentföld visszahódítása békés úton nem a tizenötmillió zsidóság egészének szól, viszont a lélekben bekövetkezett, a cionizmusnak köszönhető változás az egész nemzet sikere.⁴⁸

Dr. Weisz Arnold

Az európai események következtében megváltozott a közelmúlt zsidó történelmének utólagos értékelése is. Weisz Arnold cikke például a világ zsidóságának jelenlegi krízisével kapcsolatban az emancipációtól elvakult zsidóság téves stratégiáját bírálta. A zsidóság tehetségét, pazarló módon, a nagy kultúrák gyarapítására fordította, ahelyett, hogy saját kultúrája gazdagítására törekedett volna. A bekövetkezett események ismét igazolták, hogy „a vendéglátó országok talajában a zsidóság gyökeret nem ereszhet”, hogy társadalmilag elszigetelt marad. A cikkíró szerint vissza kell térni az igaz zsidó szellemiséghez, az ősi tradíciókhoz, ez nyújthat védelmet a megalázottság ellen. „Minden álszemérem mellőzésével, inkább önérzetesen hirdessük, hogy ezentúl a magunk körében fogunk megmaradni, és nem áhítózunk, mint azelőtt, a minket nem szívesen látó társadalmi körök barátságát. Így azután nem fogjuk érezni a magunk szabta korlátok közt azt a fájdalmas megkülönböztetést.”⁴⁹

A visszatérés a hagyományhoz, az elzárkózás a saját körben védelmet jelenthet a közvetlen környezetben észlelt változásokkal szemben – ez az olvasóknak szóló figyelmeztetés a folyóirat kettős szemléletének csak egyik részét illusztrálja. Az épülő országból érkező, reménykeltő hírek viszont másfajta biztatásra adtak alkalmat. A folyóirat egyik cikke például, érzékenyen reagálva az általános légkör változására, fájdalmasnak tartotta, hogy a magyar fővárosra egykor oly jellemző humor, élc,

⁴⁸ Berend Pál, *Új zsidó embertípus*, Új Út, 1935. december, 27–29.

⁴⁹ Dr. Weisz Arnold, *Vissza a zsidósághoz!...*, 1938. július–augusztus, 23–24.

sziporkázó vicc és szójáték eltűnt, és helyét az ököljog, türelmetlenség, gyűlölet foglalta el. A szerkesztőség biztató szavakkal fordult olvasóihoz: „Ne csüggedj, testvér!... A messze Kelet egén szerény kis fény dereng. De lehet, sőt mi biztosan tudjuk, hogy az a béke, a felszabadulás, az Őrország hajnalhasadását jelenti!...”⁵⁰

A Zsidó Otthon fölépüléséhez azonban az európai politika egyértelmű támogatására volna szükség, és az események ezzel ellenkező irányba haladtak. Ausztria bekebelezését a Német Birodalomba⁵¹ a krízis tetőpontjaként, az európai zsidóság legfontosabb csoportjainak összeomlásaként értékelte Berend Pál. A jogfosztás megsemmisíti az emancipáció eredményeit – írta –, a zsidóságot kizárják az írás, művészet, tudomány, gazdaság területéről. Bár a zsidóság az emancipációt követően állítólag megerősödött, világi műveltséget szerzett, részt vett a világ gondjainak megoldásában, a gyakorlati élethez mégsem ért: „*tehetetlenül állunk az eseményekkel szemben*”. Berend Pál cikke nem csak helyzetértékelés, igyekezett gyakorlati tanáccsal is szolgálni. Nem kell, hogy Ausztriában megismétlődjön, ami Németországban történt – olvassuk –, a szellemi és gazdasági erőket lehetőség szerint meg kellene menteni. Az egyetemi oktatás kimagasló zsidó képviselői az egyik hitlerizmust távol tartó országban (a cikkíró lehetőségként Franciaországot, Angliát, Hollandiát, a skandináv államokat említi) alapítsanak kontinentális zsidó egyetemet, a generációk fáradtságos munkájával összegyűjtött zsidó vagyont tervszerűen fordítsák egyetemes zsidó célokra. Az osztrák zsidók vagyonát Anglia, Franciaország, Amerika támogatásával kell kivonni, és a „zsidó lélekmentés szolgálatába állítani”, még mielőtt bekövetkezne ott is a német zsidók sorsa, akik addig várakoztak, amíg vagyonuk húsz százalékát menthetik csak ki az országból. A világ zsidóságának megoldást kell találnia azok számára, akik nem juthatnak ki *Erecbe*. „Kell találni Erecen kívül még egy területet, ahol a zsidóság új otthonot biztosíthat magának, vagy pedig a lehető *leggyorsabb tempóban kell kérniünk Palesztina teljes felszabadítását a zsidó bevándorlás számára*. A zsidóság vezetőinek ma nem csak az a feladatuk, hogy a miniatűr Palesztinát biztosítsák a jövő számára. Nem szabad megfeledkezniük az európai zsidóság legértékesebb rétegéről. Az orosz, a német, a lengyel és az osztrák zsidóság pusztulása *a zsidó törzs legfontosabb gyökereinek elmeszését jelenti*. Palesztina a régi törzs zsenge, fiatal, sokat ígérő hajtása csupán. Magát a törzset is meg kell mentenünk.”⁵²

A cionista mozgalom kettős feladatáról, az épülő Zsidó Otthonról szóló hírek mellett az Új Út – Világvándor leggyakrabban visszatérő témája az asszimiláció. A lap

---

⁵⁰ A Világvándor szerkesztősége és kiadóhivatala, *Mosoly városa*, 1938. szeptember, 3.

⁵¹ Anschluss, 1938. március 12–13.

⁵² Berend Pál, *Az osztrák zsidóság összeomlása*, Világvándor, 1938. március–április, 25–26.

kezdetektől fogva asszimilációellenes nézeteket vallott, állandó harcba, vitába, személyeskedő hadakozásba keveredett az asszimiláció képviselőivel, ugyanakkor a közölt cikkek sem mentesek az asszimilált réteg érveitől. Éveken keresztül nem egyértelmű, hol határolja el magát Márkus lapja a beolvadást hirdető, bírált csoporttól, hiszen a magyarsághoz tartozást a lap munkatársai sem tagadták. 1939 májusában jelent meg egy aláírás nélküli cikk, valószínűleg Márkus tollából, mely „becsülettel és önérzettel” kívánt állást foglalni az asszimiláció kérdésében. Nem csak a magyar, a legzsidóbb nemzeti felfogás szerint is szükséges bizonyos fokú asszimiláció – olvassuk –, ha az évszázados, a természetes népi és kulturális fejlődést megakasztó gettóélet után „utol akarjuk érni embertársainkat, tanulni kell tőlük sok mindent”. Aki a magyarok között lojális magyar honpolgár akar lenni, erkölcsi kötelessége, hogy elsajátítsa a magyar kultúrát, ugyanezt kell tennie annak is, aki a Zsidóországot akarja fölépíteni. „Mert a magyarságtól lehet tanulni. Sőt jobban lehet tanulni, mint a békésebb viszonyok között, zavartalanabban kifejlődött nyugati népektől, kik [...] zárt nemzetegyeniségeket hoztak létre, melyeket csak szolgailag utánozni lehet, tanítómesterül venni nehéz. Magyar földön a magyar és a világkultúra, a magyar történelmi erők és a világtörténelmi mozgalmak olyan mértékben keveredtek, olyan kölcsönhatással voltak, hogy érdemes és hasznos példaképet nyújtanak egy épülő nemzet számára.”⁵³

Néhány kiragadott példa is elegendő ahhoz, hogy lássuk, a korszak és a magyar valóság az asszimilációellenes cionizmus hívei számára sem volt egyértelmű, az időszereű kérdésekre ambivalens válaszokat adtak. A cionisták is kötődtek nemcsak a születésük helyén magukévá tett kulturális gyökerekhez, hanem az európai zsidóság számára az épülő ország mellett az otthonteremtés más megoldását is keresték. A cionizmus történetében korábban már megbukott elképzelések nyilvánvaló politikai okok miatt éledtek fel, de az *Erevért* lelkesedés nem feledteti a bizonytalanságot: a „miniatűr” Zsidó Otthon nem annyira a jelen, inkább a jövő számára épül.

Veszélyhelyzet

Az európai eseményekre Márkus lapja egyértelműen a veszélyhelyzet nyílt megfogalmazásával, a magyarországi zsidóságot sem kímélő fenyegetettségre figyelmeztető írásokkal válaszolt, a veszélyeztetettségéből kivezető út végcéljaként Palesztinát jelölte meg. De jelentkezik a lapban a bizonytalanságot jelző kettősség:

---

⁵³ *Magyarság – zsidóság*, Világvándor, 1939. május, 7–10.

érezkelték ugyan a közeledő veszély nagyságát, mégis biztató jelnek tekintettek néhány, a fasiszta ideológia terjedését időlegesen tiltó zsidótámogató intézkedést, megmozdulást.

Már 1935-ben egyértelműen megfogalmazódott a lapban: „sorsunk – sajnos – egyre rosszabb, végzetünk egyre felismerhetőbben visz bennünket a zsidó történelem legsúlyosabb megpróbáltatása felé”. A zsidó reneszánsz, az Ős-új Haza újjászületésével egy időben mintha „a zsidóság világhatalmát fenyegetne”, mégis, a zsidók egy része még mindig abban a tévhitben él, hogy a korábbi veszedelmekhez hasonlóan a hitlerizmust is túléli. Az épülő ország sem nyújthat menedéket, mivel a zsidóságot, bár mérhetetlen szolgálatot tett az emberiségnek, mégis megakadályozzák abban, hogy ősi országát visszaszerezze.⁵⁴

A zsidóság többi nemzetnek vagy az egész emberiségnek tett szolgálataira hivatkozás nem Márkus lapjának szelleméhez, inkább az asszimilációt támogatók érveit illik. A fenyegető veszéllyel szembeni érzéketlenségüket másutt is ostorozta a lap: „úgy tesznek, mintha nem volna cionizmus, német-zsidó kérdés, nem fenyegetne a zsidóság világhatalmát. A magyar zsidóság vezetői nem értik meg az idők szavát, és megdöbbentő lesz egyszer felébredésük és kiábrándulásuk...”⁵⁵ A hitleri öröklet pánikot és felbomlást okoz a népek körében. „*A zsidókkal kezdik, az emberiséggel végzik.* És hiába mondják a zsidók, hogy bennünket ütnek, de a civilizáció az áldozat: ennek a tételnek igazságára csak akkor fognak rájönni Európa népei, mikor már késő lesz.”⁵⁶

Gyász és meglepetés fogadta az olaszországi zsidóellenes intézkedéseket – olvassuk Márkus lapjában, több számon keresztül foglalkoznak az eseményekkel. Nemcsak az asszimilációt támogató zsidó sajtó bírálatára adott ismét okot az újabb zsidóellenes rendelkezéssorozat, hanem az egyetlen kiút, a Palesztina-építés fontosságának hangsúlyozására is. Vándorlásnak, nyomornak, antiszemitizmusnak csak akkor lesz vége – olvassuk a cikkben –, ha saját országában telepedhet le a ma puszkaporos hordókon kánkánt táncoló zsidóság. Csak a zsidók kis töredéke, a cionisták építették és készítették elő a zsidó otthont. „Kicsi?... Ám legyen. *Egyelőre* kicsi. De máris szelep, és pedig az egyetlen szelep, mely megmenti a katasztrófától a zsidó hontalanság és zsidó nyomorúság túlfűtött kazánját.”⁵⁷

---

⁵⁴ *Quo vadis 5696?* Új Út, 1935. augusztus–szeptember, 3–4. Valószínűleg Márkus cikke.

⁵⁵ *Zsidó öntudat a WIZO budapesti konferenciáján*, Új Út, 1935. október, 9–11.

⁵⁶ *Hadjárat a kékkörművek ellen*, Világvándor, 1937. június, 11–12.

⁵⁷ *Abasvár útján*, Világvándor, 1938. szeptember, 11–13. Minden bizonnyal Márkus cikke. Az olaszországi zsidóság helyzetéről újabb kishíreket is közöltek és a valós helyzet illuzórikus álcázása miatt az Egyenlőség egy cikkét bírálták: az olasz kormány ugyan nem engedélyezi zsidó diákok beiratkozását az egyetemre, de hozzájárul, hogy a jelenlegi hallgatók vizsgázhassanak. Az

1938-ban Márkus lapja többek között azért is bírálta az asszimilációt pártoló sajtót, mert az egymást követő európai eseményeket bagatellizálva a közeledő súlyos veszélyhelyzetről terelte el a zsidó közvélemény figyelmét. A korábbi években viszont az Új Út – Világvándor is számos hírt közölt a terjedő antiszemitizmus elleni hivatalos intézkedésekről, neves politikusok vagy egyházi személyek zsidóságot védő nyilatkozatairól. Visszatérő példa volt a szomszédos Csehszlovák állam és Románia, ahol antiszemita orgánumokat tiltottak be, az uralkodó vagy jelentős közéleti személy zsidó intézményeket támogató, vagy nyilvános kijelentések hangzottak el a zsidóság polgári egyenlőségéről. Nem az eufória hangján szóltak ezek a közlemények, de mégis jelezték, hogy a lap szerkesztője és munkatársai látták ugyan a vészes gyorsasággal terjedő fasiszta ideológia pusztítását, minden bizonnyal nem bíztak abban, hogy néhány demokratikus gesztust még őrző állam időleges rendelkezései, vagy kiemelkedő személyiségek állásfoglalása megállíthatja az áradatot. De mégis, számukra is reménykeltő volt, hogy az Európában eluralkodó szellemmel szemben vannak még a fajelmélet mételytől mentes egyéniségek, fórumok.⁵⁸

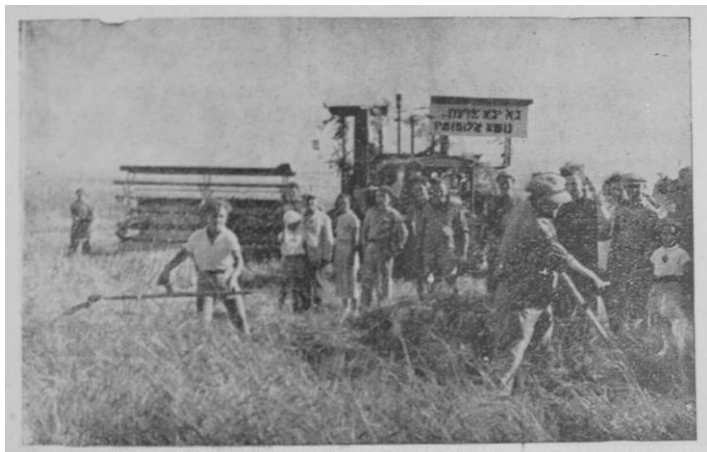
Ebben a szellemben még a lap 1939-ben megjelent számai is közöltek híreket, de a folyóirat szemléletét leginkább egy januári számban megjelent cikk közvetíti. Megrendítő képpel indította az írását a minden bizonnyal álnevet viselő szerző, Simeoni Ábrahám. „Nekilódult a zsidó sors vonata, nem hagy ütemnyi szünetet a kiszállásra. A vonat vezetői ma is azok, akik az ócska vicinálist igazgatták. Szemmértékük semmit sem javult, tudásuk nem bővült, szívük nem erősödött, csak bátorságuk lett kisebb és ijedtségük nagyobb. A vonat utasai pedig riadtan és tanácstalanul támolyognak ide-oda.” A magyar zsidóság felkészületlenségére figyelmeztetett a cikk, és ismét az asszimilált zsidó vezetőket tette

---

Egyenlőség „mélységes hálával” nyugtázta ezt a döntést, és tolmácsolta „azt a rendületlen ragaszkodást, melyet felekezetünk Magyarország nagy barátja, az olasz miniszterelnök iránt érez”. Világvándor, 1938. október–november, 2; olaszországi további hírek, október–november, 6 és 8.

⁵⁸ Példaként csak néhány hírt említek: II. Károly román király kijelentette, hogy megvédi zsidó alattvalói érdekét, és rokonszenvvel kíséri az országalapító törekvéseket. Új Út, 1935. július, 2. – A Hasomér Hacair cserkész világszövetség huszonkét ország részvételével Poprádon tartotta nagygyűlését, csehszlovák és zsidó zászlókkal lobogózták fel a vasútállomást és a házakat. Új Út, 1935. augusztus–szeptember, 10. – Románia közvetlen légi forgalmat létesít Tel-Avivval. Új Út, 1935. október, 12. – A csehszlovák Makkabi Zsolnán rendezte meg országos tornaversenyét. A felbogozott városba több ezer tornász érkezett, a háromnapos ünnepségen felekezeti különbség nélkül lelkes közönség vett részt. *A csehszlovák Makkabi ünnepélye*, 1937. augusztus–szeptember, 19. A cikkhez tartozó képek közül érdemes kiemelni az egyik fénykép aláírását: „Egyazon időben, amikor egyes országokban a héber felírások és még a legártatlanabb kóser szó alkalmazását is eltanácsolják, Csehszlovákiában a hivatalos hatóság megengedi, hogy a zsidó ifjúság a zsidó nemzeti színű zászló alatt felvonulhasson.” – Romániában csökken az antiszemitizmus befolyása. A zsidók visszakapják az italmérési engedélyeket, és visszavonják az orvosokat, ügyvédeket, mérnököket érintő sérelmes tilalmakat. A kormánypártnak lehet zsidó tagja, az antiszemitákat viszont kirekesztik. 1939. március–április, 12.

felelőssé azért, hogy a bekövetkezett helyzetben nem kínált alternatívát a zsidóság részére. „Már nyakán a vész, és még mindig hazug szólamokkal fojtanak meg mindent, ami a cionizmussal rokon [...]. Most itt áll a magyar zsidóság üresen, letiportan, zsidó lélek nélkül, rettentő megpróbáltatások előtt, ijesztő gyengeségben.” A vezetők az iparban,

Aratás

kereskedelemben és egyéb területeken elért eredményekre hivatkoznak, a zsidók pedig – miközben a világ csodálja, ami Palesztinában történik – azon töprengenek, bemehetnek-e Palesztinába, elég nagy-e,

hányan férnének el ott. De az önérzetes és öntudatos új nemzedék érzi az újjászületés örömét, és Keletre indul: „nem érdekli a világ felszabadítása, sem a küldetés a népek kultúrájában, hanem felegyenesedett derékkal vállalja a harcot, és vállalja a munkát [...], és tudja, érzi, hogy minden, mi szép és nemes a mások javára eddig a földön volt, neki is megterem ott, ahol minden porszem és levél, minden csepp víz és minden pillanata az ötezer esztendő történelem folytatására várja, hívja őt...”⁵⁹

Palesztina

Az Új Út – Világjáró rendszeresen közölt rövid, aktuális híreket Palesztináról. A néhány soros híradások az országépítő munka legfrissebb eseményeiről tájékoztatták az olvasókat, a fejlődő ország legújabb eredményeiről tudósítottak, a *haluz* mozgalom hősiességét dicsérték és állították példaképül, a Zsidó Otthonban formálódó új típus iránti büszke örömet is kifejezték.

Az új létesítmények felavatásáról vagy működésük kezdetéről, a mindennapi eseményekről szóló beszámolókból kiemelt itt következő példák is érzékeltetik, hogy a szerkesztő és munkatársai hírközléseiből a lap olvasói folyamatosan követhették a látványosan fejlődő, újjáépülő hazáé eseményeit.

---

⁵⁹ Simeoni Ábrahám, *Ős-szerződés vagy sorszáj?!*, Világjáró, 1939. január, 24–26.

A megújuló zsidó nép első tengeri gőzhajója, a Tel-Aviv rendszeres járatai elindultak Haifa és Trieszt között.⁶⁰ A jeruzsálemi rádió megkezdte adásait. Hivatalos adatok szerint 1936 májusában 2261 zsidó bevándorló érkezett Palesztinába. Tel-Aviv telefonközpontja háromezer állomással kezdett működni.⁶¹ Petah Tikván megnyílt az egyik legmodernebb eszközökkel felszerelt új kórház.⁶² A tel-avivi Repülősport Egyesület nyolc gépet vásárolt az ifjúság kiképzésére. Tel-Avivban átadták a forgalomnak a Méir Dizengoffról elnevezett teret.⁶³ Ünnepeles keretek között nyitották meg a Héber Egyetemen a szemesztert. Lengyelországból kétszáz diák érkezett, Haifában a Műegyetem megnyitóján üdvözölték a hazatérő, tanulni vágyó diákokat. Az egyiptomi futballcsapat és a haifai Makkabi kölcsönösen meghívta egymást. A király díszszerleggel jutalmazta a Makkabit abban a reményben, hogy a két ősi faj és történelmi nép között a barátságos viszony elmélyül.⁶⁴ Emek Zebulonban halászcsoport alakult, a Snapir nevű első bárka után újabb harmincat fognak építeni, és két-háromszáz halászt kiképezni.⁶⁵ A tel-avivi kikötőből a városba vezető utca neve: Saar Cion. Lerakták a Jarkon folyón építendő híd alapkövét. Ünnepségek keretében indult meg a személyforgalom Tel-Aviv zsidó nemzeti zászlókkal feldíszített kikötőjében, ahova három repülőgép kíséretében, az ujjongó tömeg lelkes éljenzése közepette hajózott be a Har Cion, az első zsidó óceánjáró. Egyetlen nap alatt (1938 márciusában) Ausztriából és Németországból 220 menekült érkezett Palesztinába. Új bevándorlók számára a tel-avivi kikötőnél nagy modern épületet emeltek. *Erebe* azonnali bevándorlási engedélyt kapnak a halászhajóhoz értő ifjak.⁶⁶

A palesztinai mindennapokat életközébe hozták a rövid beszámolók. A folyóiratban rendszeresen közölt képek még látványosabban illusztrálták az építőmunka légkörét, és segítettek az olvasóknak elképzelni az ismeretlen tájakat, városokat, új településeket. Az Új Út – Világvándor képanyagának túlnyomó része Palesztinából való, a folyóirat címlapjára is legtöbbször palesztinai fénykép került. A fényképek között természetesen vannak politikai eseményekhez, biztonsági intézkedésekhez, fegyveres összetűzésekhez kapcsolódó fotók is, de a lap évfolyamai elsősorban az országépítés hangulatát tükrözték, a *galutá* zsidó élet és az ősz-új hazában formálódó életvitel különbségét hangsúlyozták.

---

⁶⁰ Új Út, 1935. március, 2.

⁶¹ Új Út, 1936. február, 31; Világvándor, 1936. augusztus, 12.

⁶² *A helyzet Palesztinában*, Világvándor, 1936. november, 5–6.

⁶³ Chaim Gadol, *Rövid hírek Erebből*, Világvándor, 1937. október, 2. A teret nem Méir Dizengoffról, az első tel-avivi polgármesterről, hanem feleségéről, Zináról nevezték el.

⁶⁴ Chaim Gadol, *Rövid hírek Erebből*, Világvándor, 1937. november, 2; december, 2.

⁶⁵ Világvándor, 1938. február, 7.

⁶⁶ Világvándor, 1938. március–április, 2, 24; május, 5–6; szeptember, 4.

A képalírásokból kiemelt néhány példa a folyóirat 1938–1939-ben megjelent számaiból a képek nélkül is érzékelteti mindezt.

Halucok triója

A jaffa nevű világhírű narancsot Tel-Aviv kikötőjéből exportálják; a Jarkon folyó túlsó partján megépült a Lord Reading r.t., Palesztina harmadik áramfejlesztője; Mismar Haemekben triót alakítottak a *halucok*, és hangversenyeket adnak; Jeruzsálem mellett kies völgyben épült a Kirjat Anavim nevű falu; a Jordán és

mellékfolyói mocsárvidékét lecsapolják a *halucok*, kiirtják a maláriát terjesztő moszkítókat. Rison Lecion ötvenöt éves fennállásának ünnepélye; a Keren Kajemet Lejiszrael kétezer *dunám* földet adott át a németországi ifjúságnak; Galileában csatornacsöveket fektetnek; Ben Semes gyermekfalu ünnepe. Első aratás a Keren Kajemet Lejiszrael földjén. Tel-Aviv északi részén légikikötőt létesítettek, a gépek Tel-Aviv és Bejrút között közlekednek; a Zebulon zsidó tengerhajózási iskola új motoros csónakja, Éva Reading.⁶⁷ A hegyi őrség egyik tagja ájtatosan mondja a reggeli imát, miközben társa a tájat figyeli; a tengerészeti iskola ünnepélyes megnyitása a haifai Műegyetemen; a Jordán mocsaras árterületén burjánzik a sásnövényzet; tel-avivi önkéntes tűzoltók. A *Dávid a pásztor* című szobor Ramat David főterén, egy zsidó telepes alkotása. A metulai vízesés. *Vége az Ős hazában!*... című címlapkép a tel-avivi kikötőről: a partraszállók a helyi fiatalokkal *horát* táncolnak. Havonta átlag negyven-ötven fiatal érkezik *Erzbe* Németországból, földműveléssel ismerkednek. A Degel Cion sportszervezet zászlóbontási ünnepe Haifában; Tel-Avibtól délre a homokból nőttek ki Holon és Kirjat Avoda épületei, parkjai, fákkal szegélyezett körutjai, iparvállalatai.⁶⁸

A Palesztináról szóló cikkek között számos írás az újjáépülő ország és Magyarország közti kapcsolatról szólt. Ezek egy része a Zsidó Otthon utáni vágyódást, a távolban átértett közösséget fejezte ki az újjáépülő hazával és a hazatértekkel.

⁶⁷ Világjáró, 1938. március-április; július-augusztus; szeptember; október-november.

⁶⁸ Világjáró, 1939. január; február; március-április; május; június; július.

Az *Eredez* és jelképeihez fűződő ünnepekről szóló megemlékezésekben érződik ez legjobban. A fák újesztendejének ünnepét (*tu bisvat*) köszöntötte a (g.) jelzéssel megjelent cikk, minden bizonnyal G. Gerő László írása, melyet két, egymást követő évben is közölt a lap az ünnep alkalmából. A cikk, ahogy a többi, a folyóiratban közölt, ünnepet köszöntő írás is, új tartalmat kívánt adni az ünnepnek. Nemcsak arra hívta föl az olvasók figyelmét, hogy a korábban esetleg értelmetlen, üressé vált visszaemlékezéstől eltérően ma az Országgal, az épülő Új Otthonnal közvetlen kapcsolatot éreznek, és így új értelmet nyertek az ünnepek, hanem kifejezte a lap cionista szemléletét is. Az országgal nemcsak azoknak alakult ki a kapcsolata, akik visszatértek, hogy ismét termővé tegyék a földet, hanem azoknak is, akik távolban ugyan, de velük együtt a tizenötféle gyümölcssel ünneplik a palesztinai tavaszt. A földrajzilag megoszlott zsidóság távolság ellenére is létező közösségét az ünnep alkalmából ugyanúgy hangsúlyozta az írás, mint a folyóirat

Dr. G. Gerő László

közvetlenül cionizmussal foglalkozó cikkei. A cikk a visszatérés reményével és az új életre kelt országnak szóló, távolból küldött üzenettel zárult: termékenyüljön meg ismét a föld, borítsák erdők a hegyeket, és a hazatérő zsidó nép népesítse be az országot.⁶⁹

G. Gerő László írhatta a *peszab* alkalmából megjelent cikket is, mely az előzőhöz hasonlóan kapcsolatot keresett a hagyományos ünnep tartalma és a jelen eseményei között, az egykori rabszolgaságból való szabadulást az új honfoglalással állította párhuzamba. A megtűrt, szívesen vagy nem szívesen látott, vendégségben

élő, rég halottnak hitt nép megmutatja, hogy otthont teremt magának, hogy az ősi földön az odatartozás jogán lakhat. A cikk vége ismét üzenet a jelennek: *Erec* kapui, ha félreteszik a közéleti viszályokat, az üres jelszavakat, ha az új zsidó jövőt igazán akarják, szélesre tárulhatnak.⁷⁰

A Palesztinához fűződő személyes kapcsolatot jelezte Márkus levélváltása a jeruzsálemi Egyetemi Könyvtár igazgatójával, aki Márkus közvetítésével fordult a magyarországi zsidó sajtóorgánumok szerkesztőihez azzal a kéréssel, hogy lapjuk

⁶⁹ (g.), *A fák újesztendeje*, Új Út, 1936. február, 8–9; Világándor, 1937. január–február, 18–19.

⁷⁰ G., „...kivezettek Egyiptomból, a szolgaság házából...”, 1937. március, 2.

példányait rendszeresen juttassák el a könyvtárnak. A kérésnek nem csak Márkus, szerkesztőtársai is örömmel tettek eleget, de az Egyenlőség szerkesztő-tulajdonosa elzárkózott a kívánság elől: csak előfizetésre küldi lapját a könyvtárnak.⁷¹ Márkusnak ismét alkalma adódott arra, hogy az asszimiláció szellemét terjesztő, rendszeresen támadott újságot bírálja, ebben az esetben a jeruzsálemi könyvtár igazgatójától érkezett levélből közölt idézet támogatásával: „Valóban szégyen, hogy a mai időkben akadhat zsidó lapkiadó, aki a Héber Egyetem szent célkitűzéseit alig filléreket kitevő anyagi érdekei alá rendeli. Ez az eljárás méltatlan azzal a Héber Egyetemmel szemben, amely önzetlenül nyitotta meg kapuit a tanulmányaik folytatásában meggátolt zsidó ifjúság számára, és amely megannyi üldözött és kivándorlásra kényszerített zsidó tudósok ad menedéket. Az egyetemes zsidóság szempontjából nagy szolgálatot tett m. t. főszerkesztő úr, hogy ezt a kirívó esetet b. lapjában megbélyegezte.”⁷²

Az ős-új hazával kialakított közvetlen, személyes kapcsolat és a pesti zsidó vezetők asszimilációt támogató szemléletének ütközésére más példák is adódnak Márkus lapjában. A tel-avivi Makkabia emelkedett hangulatáról közölt beszámoló mellett a folyóiratnak ugyanabban a számában hírt adtak arról is, hogy a zsidó olimpiádára Magyarország kivételével minden országból érkeztek sportolók. A VAC ugyan részt kívánt venni a nagyszabású sportszemlén, de az „izroelit” vezérek lebeszélték őket: Magyarországon csak izraeliták élnek, nem zsidók, miféle közösségük lehetne Zsidóországgal? A rövid hír gúnyosan hozzátette: így kívánják megóvni a sportegyesület tagjait attól a végzetes veszélytől, hogy nehogy véletlenül zsidóknak tartsák őket.⁷³

Az épülő országról élő beszámoló is érkezett Budapestre, két héber nyelvű hangosfilm, az *Ígéret földje* és az *Épül az ország*. Márkus folyóirata lelkesen számolt be a filmek főszereplőjéről, a Zsidó Államot szorgalommal és akarattal megvalósító zsidó népről. A filmek egyik legmeghatóbb élményének a holtta nyilvánított héber nyelv élő használatát tartotta a vetítésről szóló hír.⁷⁴

A lap a palesztinai mindennapi életről az onnan érkezett olvasói leveleken és a cionista szervezetek eseményeiről szóló beszámolókon keresztül is tájékoztatta olvasóit. Ezek közül érdekesek a nők helyzetéről közölt hírek. A folyóirat rendszeresen foglalkozott a határon túli és az anyaországban működő WIZO szervezetek aktuális híreivel, és természetesen azzal is, hogy a szervezet egyik legfontosabb célkitűzése a

---

⁷¹ Világvándor, *Pellengérre!...*, 1938. május, 6.

⁷² Világvándor, *Pellengérre!*, 1938. július–augusztus, 14.

⁷³ *Apróságok*, Új Út, 1935. április, 7, 24.

⁷⁴ Világvándor, 1938. március–április, 24. A filmeket a Keren Hajeszod sajtóbemutatóján vetítették.

Palesztinába kivándorló nők előkészítése a megváltozott életkörülményekre. A WIZO által működtetett oktatási és gyermekgondozói intézményekről szóló tájékoztatókon kívül

WIZO-hölgyek felvonulása

egy haifai olvasó levele közvetlenül is leírást nyújtott a palesztinai zsidó család mindennapjáról, és ezen belül a WIZO intézményeinek fontosságáról. Az olvasói levél a *galuti* szemlélettől eltérő anya és gyermek, gyermek és *Erec* kapcsolatot szerette volna

érezkeltetni. A gyerek is „dolgozni” megy reggelente, a WIZO csecsemőgondozójába, óvodájába vagy iskolájába, ahol „véreink” nevelik arra, hogy ne csak életfenntartó munkás legyen, hanem *Erec* eszméjének harcosa. Csak a hétvégét tölti együtt a család, pénteken a szokásos délutáni sziréna korábban szólal meg, tíz perccel később követi a *sófár*hoz hasonló hang, ez az üzletzárásra és gyertyagyújtásra figyelmeztet.⁷⁵

Az Új Út – Világvándor többször visszatért arra, hogy a zsidóság elmulasztotta a népi egységbe tömörülést, tehetségét, vagyonát, életét a befogadó ország szolgálatába állította, ahelyett, hogy energiáit a saját otthon felépítésére fordította volna. A zsidóellenes intézkedések idején fölismert veszélyhelyzetben, 1938 májusában megjelent cikk, minden bizonnyal a szerkesztő, Márkus írása, visszatekintve az előző korokra megállapítja, hogy „a zsidóság, beleértve a cionistákat is, leghazafiasabb rétege volt mindenkor” az országnak. A zsidó pénzarisztokrácia pedig, vélt biztonsága idején, Palesztina- és cionistaellenes volt, és ma, amikor *Erec* az egyetlen mentsvár, szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy az évtizedes közömbösség és mulasztás következtében, az *erevi* fejlődés lassú tempója miatt az épülő ország nem képes egyszerre nagy tömeget befogadni. A cikk azonban nem az elmulasztott lehetőségek siratása, ellenkezőleg, a közép-európai zsidó fiatalság számára nyíló alkalom üdvözlése: a Jeruzsálemi Héber Egyetem megoldást kínál az ifjúságnak. „Kis fénysugár a reménytelenség sötétjében...”⁷⁶

⁷⁵ Izraelné Schönberger Ráchel, *Kedves „Világvándor”*, Világvándor, 1937. november, 24.

⁷⁶ *Ex oriente lux...!*, Világvándor, 1938. május, 3–5.

Az Elel (ál)név mögött rejtőző cikkíró 1939 elején már sokkal erőteljesebben fogalmazott. A liberalizmus megbukott, ahol még névleg megvan, menthetetlenül összeomlik. A zsidó egyéni szabadsága, gazdasági, kulturális biztonsága megszűnt, a fojtogató törvény senkit sem kímél. A nacionalizmus százada kezdődik, „a kisebbségek helyzete egyre tarthatatlanabbá fog válni, a jövevény emberanyaggal pedig mint alkalmatlan idegennel fognak leszámolni”. A cikkíró egyetlen lehetséges megoldásként a boldog, szabad, virágzó Zsidó Államot jelölte meg, melyet a többi nemzethez hasonló, büszke és öntudatos, fegyelmezett és összetartó, lelkes és bátor zsidó nép küzdhet csak ki.⁷⁷

A folyóirat harcos, asszimilációellenes, cionizmushoz hű hitvallására megérkezett az épülő Zsidó Otthonból az elismerő visszajelzés, a lap fennállásának tizedik évfordulója alkalmából, Haifából küldött olvasói levél: folytassák a küzdelmet a Zsidó Állam megvalósításáért, és minél többen térjenek haza oda, „ahol verejtékes munkával biztos alapokra építjük a zsidóság jövőjét, és ahol a civilizáció nem külső máz, a humanitás nem hazug frázis, és a felebaráti szeretet eleven valóság”.⁷⁸

Magyarországi zsidók

Már a zsidóellenes törvényeket megelőző években is megszólaltak Márkus lapjában az asszimilálódott magyarországi zsidóság felkészületlenségének okait kereső írások, „a magyar zsidóság összeomlásáról”, a kiutat nem találó, önámításban élő közösségről szóló cikkek, az ellenpéldaként említett, utódállamokban magukra ébredő zsidóságról szóló hírek. Az évek során a lap terminológiája is változott, a folyóirat egyre inkább kiélezte a tényeket elkendőző, a közösség veszélyérzetét elcsendesítő asszimilált vezetők elleni támadásokat. Őket tették felelőssé azért, hogy a zsidók magukat törvényesen elismert izraelita felekezeti magyarnak, a szabadabban gondolkodók pedig csak embernek tartják, és még a hagyománytisztelők körében is terjed a nézet, hogy a liberalizmus és demokrácia hangoztatása megszüntetheti a zsidókérdést.⁷⁹

1937 őszén, újév alkalmából jelent meg Márkus Aladár vezércikk jellegű írása, mely a hazafiasságát puffogató gerinctelen magyar neológ zsidóságot ostorozta. A féktelen antiszemitizmus is elismeréssel tekint a csodára, a megvalósult évezredes álmra, csak nekik nincs semmi kapcsolatuk sem az egyetemes zsidósággal, sem az épülő Zsidó

---

⁷⁷ Elel, *Új század elé...*, Világvándor, 1939. február, 12–13.

⁷⁸ Világvándor, 1939. március–április, 2. Izraelné Schönberger Ráchel olvasói levele.

⁷⁹ *Purimi gondolatok*, Világvándor, 1937. január–február, 19–20.

Állammal. A magyar zsidó „*hazafiúi szent kötelességének* teljesítésében” elesett tízezer hősi halottjával, Magyarország felépítése körül szerzett érdemeivel kérkedik, holott hazafiságát nemesebb érvekkel is igazolhatná: kétezer év után, minden üldöztetés és pusztítás ellenére ragaszkodik az ősi röghöz, és vissza akarja szerezni elveszett hazáját. „Ez a zsidóság legkimagaslóbb erénye, amely *színtiszta hazafiasságát* jellemzi és igazolja. Ezt az erényét követendő példaképpen állítsa a világ népe elé, és akkor megnyerheti a más népek feltétlen bizalmát és megbecsülését.”⁸⁰

Az 1938 májusában közzétett első zsidótörvény visszhangját a Világvándor a budai hitközség komor hangulatban megtartott közgyűléséről szóló hírral érzékeltette. A hitközségi elnök, dr. Kriszhaber Adolf, „a napirendek előtt fájdalomtól fojtott hangon, javaslat formájában, tiltakozó ünnepélyes deklarációt olvas fel a magyar zsidóságot sújtó zsidótörvénnyel kapcsolatban”, a közgyűlés végén pedig összetartásra szólítja föl a közösséget: „a magyar zsidóság fogadja mély alázattal az újabb megpróbáltatásokat, ne csüggedjen, és bízson a Mindenhatóban, aki sohasem hagyta el Izrael népét.”⁸¹

A fellengzős stílusban megfogalmazott hírt Márkus írhatta. A tragikus pillanatban a szerkesztő nem követte lapja harcós szellemét, szó nélkül hagyta, hogy az asszimilált pesti hitközséggel szemben a folyóiratban mindenkor védelmet élvező hithű budai hitközség megrendítő ülésén is a magyar zsidóság hazafiságára, hazához való hűségére hivatkozott a tiltakozó deklaráció. A közgyűlést záró, a helyzetet megadással fogadó viselkedésre intő szavakhoz sem fűzött megjegyzést, holott a megpróbáltatások mély alázattal fogadása nemigen illeszkedik a lapot és szerkesztőjét jellemző hangvételhez. Ugyanezt a magyarsághoz kötődés és reálisan érzékelt helyzet között ingadozó bizonytalanságot jelezték az ugyanebben a számban, a törvényjavaslat tárgyalásának első napján, május 5-én a sajtóban megjelent, az ország ötvenkilenc keresztény írója, művésze és tudósa által aláírt tiltakozást köszönettel nyugtázó sorok is: „Az egyetemes zsidóság nevében hálás köszönetünket juttatjuk kifejezésre a szellemi arisztokratáknak ezért a bátor és meg nem alkuvó kiállásáért. Fájdalom, ebből azonban előreláthatólag vajmi kevés haszna lesz a magyar zsidóságnak. Mert a mai időben a józan, igazságos és emberies megnyilatkozást játszi könnyedséggel hurroghatja le még egy jelentéktelen vidéki, pl. kisújszállási fanatizált tökfilkó borgőzös rikácsolása...”⁸²

Néhány hónappal később, 1938 októberében nem jelent meg a folyóirat, a szám elmaradását a szerkesztőség a lap következő, kettős számában így magyarázta: „Október

---

⁸⁰ Márkus Aladár, *Elnyűtt esernyő*, Világvándor, 1937. augusztus–szeptember, 3–5.

⁸¹ *A Budai Izr. Hitk. közgyűlése*, Világvándor, 1938. május, 6. Valószínűleg Márkus írása.

⁸² *Feltűnést keltő tiltakozás*, Világvándor, 1938. május, 8.

havában hallgattunk. Szerintünk még ma sincs itt az ideje a szólásnak. Ezért nem is foglalkozunk a napi eseményekkel.⁸³ Mostani megjelenésünkkel is csupán azt kívánjuk igazolni, hogy éber szemmel, sziklaszilárdan állunk őrt a zsidóság vártáján.”⁸⁴

1939 elején, a második zsidóellenes törvény kihirdetése előtt változott a folyóirat terminológiája, Márkus lapja már nem *magyar*, hanem *magyarországi* zsidókról beszélt: „magyarországi zsidók még mindig nem *akarják* elhinni, és nem lehet őket meggyőzni, hogy – zsidók, és még mindig makacsul ragaszkodnak elavult álláspontjukhoz, amely szerint zsidó *vallású* – magyarok”. Herzl jóslatát, hogy a magyar zsidóságot érintő tragikus fordulat sem maradhat el, és rettenetes lesz, nem értették meg. „A zsidóság még alig ocsúdott fel az első zsidótörvény kihatásaiból, és máris eléje meredezik a második szigorított zsidótörvény.” A vezetők pedig még mindig elcsépelet adatokat és érveket ismételgetnek magyar voltuk igazolására. „S ha a zsidó tömegek nem ébrednek öntudatra, és még mindig vakon követik eddigi vezéreiket, úgy – bár fájó szívvel, de kimondjuk – *megérdemlik* sorsukat.”⁸⁵

Jajkiáltás, szemrehányó bírálat és vészjelzés az 1939. március-áprilisi számban ismét Elel (ál)néven megjelent cikk. Magyarország zsidósága „még ma is *tudományos érvekkel, statisztikai adatokkal, hősi halottakkal* [...] akarja bizonyítani, hogy ő is *ember*, hogy neki is van joga élni. Nem veszi észre, hogy mihelyt *ezt bizonyítania kell*, akkor már ki is mondták a *halálos ítéletét*. Vízözön borítja el most Közép- és hovatovább már Nyugat-Európa zsidóságát is. Jaj neki, ha az utolsó pillanatban meg nem építi Noé bárkáját!” A zsidóság azonban ismét elmulasztott egy lehetőséget, melyet a második zsidótörvény első tervezete nyújtott. A súlyos rendelkezések mellett volt egy előnyös is, *nép csoporttá* akarták nyilvánítani, közösségbe akarták kényszeríteni a zsidóságot. A vezetők azonban ez ellen tiltakoztak a legerőteljesebben, és a törvényhozás előkészítői talán szívesen le is mondtak erről. „Hiszen ha a félmilliónyi magyarországi zsidó népcsoportként szervezkedik, *politikai képviselettel, társadalmi, gazdasági és kulturális szervezettel bír*, még leromlott állapotában is olyan tényező lesz, mellyel mindenkinek *számolnia* kell.” A cikkíró föltételezése ugyan illuzórikus, de ismételt jelzés volt: „A mentés munkája csak *szervezkedéssel* valósítható meg. [...] ha a [...] vezérek [...] ki is tartanak a vakság és a

---

⁸³ Valószínűleg a Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos politikai és katonai eseményekre utal.

⁸⁴ *M. t. Olvasóinkhoz!*, Világvándor, 1938. október–november, 2, a szerkesztőség aláírásával.

⁸⁵ *Passzus – anyakönyvi kivonat*, Világvándor, 1939. február, 3–5. Az önmeghatározást jelző és jellemző szóhasználatra a lap később is visszatért, és utalt arra, hogy a zsidó felekezeti lapok érveket sorakoztatnak: vajon a magyar-zsidó vagy a zsidó-magyar a megfelelő meghatározás-e. „A heves vitakozók még a második zsidótörvény után sem ismerik fel a mezítelen valóságot, hogy magyarországi zsidók vagyunk.” *Furcsaságok*, Világvándor, 1939. március–április, 6.

zsákutcába vezető út mellett, előbb-utóbb meg kell érnie és meg kell valósulnia a népcsoportként *való őszinte és egészséges szervezkedésnek*. Így lehet csak megerősíteni a zsidóságot, hogy megvalósítsa *egyetlen* komoly célját, jövőjének *egyetlen* lehetőségét, a kétezer éves álmot: *saját önálló országát.*⁸⁶

A zsidótörvények tárgyalása idején Márkus folyóirata egyre határozottabban hirdette, a magyarországi zsidóság nem várhatja, hogy hazafisága ismételt bizonyítása megváltoztatja a helyzetét. A hitközség dísztermében hiába hangzottak el „büszkeséggel és hazafias kegyelettel” az elesett hőöket sirató gyászbeszédék, a második, szigorított zsidójavaslatot is megszavazták.⁸⁷

A Világvándor utolsó számában, 1939 júliusában még egy utolsó figyelmeztetést olvasunk: „[...] a második magyar zsidótörvény '*zsidók*' fogalma alatt nem '*zsidó vallású*' egyéneket ért, hanem igenis '*faji*' alapra helyezkedik”. Az asszimiláció hívei, a „magyar Izrael” azonban még mindig ámitja és szédíti a közösséget, „hogy bekötött szemmel tántoroghasson továbbra is a *sírja* felé...”⁸⁸

*

Az Új Út – Világvándor évfolyamaiból kiemelt részletek tanúskodnak arról, hogy a megállíthatatlanul közeledő, létet fenyegető veszély szakadatlan jelzése ellenére a magyarországi zsidóság utolsó pillanatig sem vesztette el a gazdanemzetbe vetett hitét. A múltban szerzett érdemektől várta a védelmet. Csak a közösség egy kis része – és ők is ambivalens érzésekkel – látott alternatívát a távolból büszke figyelemmel szemlélt Zsidó Otthonban, de közülük is csak kevesen indultak el, hogy részesei legyenek az országépítésnek.

---

⁸⁶ Elel, *Zsidó népcsoport*, Világvándor, 1939. március–április, 3–4.

⁸⁷ *Post-festa... És egyéb aktualitások*, Világvándor, 1939. május, 3–7. Minden bizonnal Márkus cikke.

⁸⁸ *Irodalom és emancipáció*, Világvándor, 1939. július, 11–14.